

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ȘCOALA DOCTORALĂ PARADIGMA EUROPEANĂ

Republica Centrafricană
între diviziunile interne și interesele externe

- rezumat -

Coordonator:

Prof. Sergiu Mișcoiu

Doctorandă:

Ioana-Sanda Bolboacă

Cluj-Napoca

2023

CUPRINS

Introducere	03
Alegerea subiectului	03
Întrebările de cercetare	06
Cadrul teoretic și metodologic	07
Structura tezei	09
I. Teorie: de la poststructuralism la realism critic	12
1. Trei generații ale teoriei discursului	13
1.1. Abordarea poststructuralistă	17
1.2. Dezvoltarea articulațiilor	23
1.3. Societate civilă și hegemonie	26
2. Postcolonialismul.....	32
2.1. Jocurile de identitate și alteritate	41
2.2. Violență simbolică și violență cronică	43
3. Realism critic	50
3.1. Realism transcedental	51
3.2. Naturalism critic	57
3.3. Emergență și emancipare	62
3.4. Evaluări contrastante ale realismului critic	65
II. Context istoric și contemporan: evoluția RCA de la o colonie uitată la o țară de interes internațional	73
1. Stat format, națiune pierdută	74
1.1. Țara paradoxurilor	75
1.2. Origini plurietnice	77
2. Moștenirea colonialismului. Mișcările interne și dezvoltarea actelor de violență	81
2.1. De la colonialism la independență	82
2.2. Primul președinte, primul împărat, primele alegeri electorale	85
2.3. Ange-Félix Patassé și bipolaritatea țării	87

2.4. Republica Centrafricană învinsă cu Bozizé	89
2.5. De la Djotodia la Touadéra, înspre o prezență rusă în ascendență	92
3. O țară la cheremul rebelilor	95
3.1. Rebelii, un actor administrativ	95
3.2. Al doilea război civil: Séléka vs. anti-balaka	98
4. Țară uitată, țară regăsită	104
4.1. Un interes accentuat, efectul de domino	104
4.2. Franța și jocul său de-a v-ați ascunselea	105
4.3. ONU, între observator și actor	110
4.4. Rusia, țara învingătoare a Războiului Rece pe teritoriul centrafrican	112
4.4.1. Slăbiciunile țării, punctele forte ale grupului Wagner - <i>studiu de caz</i>	114
III. Analiză: puncte discursive de convergență și divergență între acțiunile actorilor interni și acțiunile actorilor externi	120
1. Multiplicitatea discursivă a paradoxurilor centrafricane	123
1.1. Guvern cu sau împotriva poporului?	123
1.2. Forțele guvernamentale, rebeli, civili	128
1.3. Armele și securitatea umană	136
2. Structuri actuale și restructurare	143
2.1. Raportul Berg și ajustarea structurală, o intervenție multidimensională	143
2.2. Dimensiune regională și internațională	163
3. Transformările globalizării în Republica Centrafricană	170
3.1. O radiografie a actorilor tradiționali și a actorilor noi	170
3.2. De la un război civil la un război globalizat	178
3.3. De la discurs la acțiune, cu implicarea societății civile	188
Concluzie	196
Bibliografie	203

Spațiul de studiu ales este unul special atipic datorită multitudinii de factori (interni sau externi) care influențează formarea sa și locul său în problematicile internaționale. În ciuda diversității actorilor și a influențelor, a fost important pentru noi să vedem dacă există o interdependență între disfuncțiile interne și implicarea agenților străini, care au fost convergențele discursive între cele două tipuri de actori și acțiuni și care au fost divergențele discursive.

Republica Centrafricană se află în mijlocul unui continent profund marcat de instabilitate - în special de instabilitate politică, dar aceasta se proiectează în toate aspectele vieții oamenilor. Continentul african este cunoscut ca fiind un teren de manifestare a marilor puteri. Aceste manifestări au dobândit forme diferite odată cu finalul colonialismului, deoarece interesul actorilor internaționali a crescut, în special din cauza exploatării resurselor naturale de care Africa dispune. În epoca actuală, aceste manifestări ale actorilor internaționali devin cu totul aparte, deoarece în lumea globalizată de astăzi există diferiți poli de putere și influență: *L'Afrique est désormais le théâtre d'une compétition entre les oligopoles, dans un contexte aujourd'hui mondialisé*¹.

Încă de la formarea sa, putem evidenția în mod clar influențele externe în Republica Centrafricană. Aproape toate țările vecine, ca Republica Congo și Republica Democrată Congo, Camerun, Ciad, Sudan și Sudanul de Sud (cu excepția ultimelor două) au o istorie marcată de colonizarea franceză și de instabilitate, cum este cazul Republicii Centrafricane. Am considerat, astfel, că este primordial să plasăm Republica Centrafricană într-un context regional, pentru a înțelege mișcarea regională care o afectează și care are repercusiuni pe teritoriul țării. Chiar dacă statele din această regiune au avut evoluții mai mult sau mai puțin diferite, ele au fost supuse aceluiași provocări. Pe lângă istoria și influența lor asupra RCA de-a lungul timpului, am evidențiat și relația lor cu RCA în prezent. În acest context particular, un actor puternic își face simțită sau resimțită prezența: marile puteri occidentale. Implicarea lor poate da impresia de a respecta cutume diplomatice internaționale, dar astăzi această implicare devine centrală și strategică în problematicile internaționale în ziua de azi.

Ca bază teoretică, am decis să facem apel îndeosebi la poststructuralism și la realismul critic, deoarece considerăm că acestea sunt cele mai relevante teorii pentru a ne ajuta să oferim o înțelegere realistă și nuanțată a actorilor interni și externi din Republica Centrafricană. Astfel,

¹ Philippe Hugon, "Les nouveaux acteurs de la coopération en Afrique", *Dossier Africa: 50 years of independence – Review, Major development policy trends*, pp. 99-118, OpenEdition Journals, 2010, URL : <https://journals.openedition.org/poldev/118#tocto2n1>. *Africa este acum scena unei competiții între oligopoluri, într-un context care este acum globalizat (t. n.)*.

făcând apel la aceste teorii, am construit o înțelegere metodică a modului în care este construit și articulat discursul actorilor prezenți în RCA și ce cadru construiesc acești actori.

Teza cuprinde trei părți principale. În prima parte, am stabilit cadrul teoretic al lucrării, care a fost firul călăuzitor pe tot parcursul cercetării noastre și care a reprezentat lentila prin care s-a făcut analiza în partea finală. În acest caz, am explorat care abordare a teoriei discursului a fost cea mai bună ca bază pentru o analiză relevantă. În cea de-a doua parte, empirică, am situat și descris contextul în mod diacronic și sincron, ilustrând toți factorii politici, economici, umanitari etc. implicați, acțiunile și interesele lor în evoluția Republicii Centrafricane. În cele din urmă, în a treia parte, am aplicat teoriile din prima parte la contextul explicat în ce-a doua parte pentru a arăta ce relație discursivă există între diviziunile interne și interesele externe. Am combinat, așadar, datele teoretice cu datele empirice pentru a construi un model discursiv care este relevant pentru Republica Centrafricană.

După a doua jumătate a secolului al XX-lea, creșterea economică transformă statul într-un promotor al articulațiilor de dezvoltare și al bunei guvernări. Occidentul propune programe de dezvoltare țărilor de pe continentul african, inclusiv Republicii Centrafricane, în principal pentru răsbupnde problemelor de sărăcie, șomaj și securitatea, dar abordează mai apoi toate implicațiile restructurării unui stat. În acest context, înțelegerea conceptelor de societate civilă și hegemonie este esențială. Ne-am inspirat din explicațiile lui Laclau și Mouffe, pornind însă de la definiția lui Tocqueville. Am subliniat faptul că societatea civilă este, înainte de toate, un agent de mediere între interesul special și interesul general. De aici rezultă conceptul de hegemonie ca o luptă mai întâi în ideologie și apoi în politică. Ceea ce evidențiem este nevoia de a crea o societate civilă alternativă în care valorile să fie reproduse. Este o deconstrucție a articulației hegemonice pentru o mai bună reconstrucție ulterioară. Aceste explicații au stat la baza analizei societății civile din Africa Centrală în ultima parte a cercetării.

Poststructuralismul este deseori asociat cu postcolonialismul, iar această asociere ni s-a părut relevantă pentru teza noastră. În alte cazuri, teoreticienii postcolonialiști critică poststructuralismul, dar am decis să ne concentrăm pe complementaritatea lor pentru a arăta importanța de a autoreprezenta în reconstrucția societală. Este o schimbare și o schimbare de putere dinspre colonizator spre colonizat. De aici derivă conceptul de "celălalt" (inspirat din filozofiile lui Martin Buber, Emmanuel Levinas, Paul Ricoeur etc.) și nevoia celor colonizați de a-și construi identitatea în epoca postcolonială, de a relaționa și de a se reprezenta. Înțelegerea diferenței sau a tranziției dintre violența simbolică și violența cronică - conform lui Pierre Bourdieu și apoi a lui Hannah Arendt - a fost, de asemenea, o parte a explicației postcolonialismului. Acesta este un detaliu important, având în vedere că violența face parte

din identitatea colectivă a Republicii Centrafricane. În cea de-a doua parte a cercetării, am arătat evoluția violenței în țară. În același timp, ne-am concentrat asupra dezvoltării războaielor și a grupurilor rebele din Republica Centrafricană, bazându-ne pe teoriile lui Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak și Jean-François Bayart, de exemplu. Am completat înțelegerea conceptelor de societate civilă, hegemonie, violență cu ajutorul explicațiilor lui Gramsci, Foucault, Derrida, Hegel, Hoffman etc.

În ciuda complexității poststructuralismului, am decis să îl completăm cu realismul critic dezvoltat de Roy Bhaskar - cel mai cunoscut teoretician al acestui concept. Am considerat că este esențial să percepem societatea ca pe un set de structuri, practici și convenții care există doar prin activitatea umană. Structura și agenții sunt, prin urmare, construite continuu prin activitatea umană. Am pus accentul pe prima fază a realismului critic – realismul critic original – deoarece această primă fază a inclus conceptele reprezentative pentru cercetarea noastră. Astfel, ea include realismul transcendental, naturalismul critic și teoria criticii explicative. Am remarcat latura transcendentală care unește poststructuralismul și realismul critic. În același timp, criticile la adresa realismului critic au fost prezentate pentru a păstra o anumită obiectivitate.

În continuare tezei, contextul centrafrican a fost descris și explicat în detaliu. Am încercat să analizăm evoluția Republicii Centrafricane de la colonialism și mai ales de la obținerea independenței până în prezent, cu toate implicațiile politice, etnice și sociale. A fost momentul de a expune actorii și mișcările interne, precum și actorii externi prezenți în țară. De ambele părți, a existat o transformare în timp, ceea ce nu înseamnă că transformările au fost neapărat benefice, așa cum am arătat. Republica Centrafricană este deja plasată în centrul unui continent marcat de o istorie colonială cu efecte înrădăcinate în identitate și în viitorul colectiv. Este, de asemenea, un continent care a atras întotdeauna atenția occidentală. În mijlocul acestui continent, Republica Centrafricană reprezintă un spațiu de tranziție între țările vecine și un teritoriu strategic pentru puterile occidentale. Prin urmare, în această parte am încercat să răspundem întrebărilor de cercetare care au ca scop descifrarea actorilor prezenți în Republica Centrafricană, fie ei interni sau externi, precum și evoluția și discursul acestora. Am descris diviziunile și paradoxurile interne specifice Republicii Centrafricane, precum și implicațiile agenților externi.

Astfel, am detaliat datele politice, sociale, administrative și etnice ale Republicii Centrafricane. Am arătat că evoluția Republicii Centrafricane a fost și rămâne marcat de o violență crescută și am subliniat importanța și evoluția unui actor în special, rebeliunea - de la grupurile de autoapărare la grupurile armate și combatante. În același timp, este o țară în care

conceptul de națiune este problematic prin multitudinea de paradoxuri existente (guvern vs. popor; nord vs. sud; resurse vs. sărăcie etc.) și de originile multietnice. Instabilitatea centrafricană este alimentată de viața politică tumultuoasă, între loviturile de stat, jocurile de putere și două războaie civile. Cel de-al doilea război civil care continuă și azi ne-a reținut îndeosebi atenția. Într-un context actua globalizat, războiul civil trebuie înțeles și abordat diferiță, așa cum am arătat în a treia parte a cercetării.

Odată cu descrierea situației interne și actorilor implicați, am detaliat influențele externe asupra Republicii Centrafricane. În primul rând, am arătat influențele directe ale statelor vecine din cauza conflictelor lor interne și de frontieră. Prin urmare, pentru o mai bună înțelegere, Republica Centrafricană trebuie să fie plasată și într-o abordare regională. În afara statele vecine, atenția noastră s-a concentrat în principal asupra marilor puteri și a organizațiilor internaționale. De la Franța la China, trecând prin Statele Unite, Rusia și apoi blocurile comunității internaționale - Uniunea Europeană, ONU, FMI, Banca Mondială, ONG-urile - Republica Centrafricană este un teritoriu în care se întâlnesc toți acești actori. Am decis să analizăm în continuare motivele prezenței tot mai intense a Rusiei pe teritoriul Republicii Centrafricane printr-un studiu de caz. În acest studiu, am explicat apariția mercenarilor wagnerieni și a instrumentelor de propagandă rusească pe un teritoriu unde Franța era adineaori un prim și central actor internațional, însoțită mai apoi de restul comunității internaționale occidentale.

În cele din urmă, după ce ne-am familiarizat cu cadrul teoretic și am descris realitatea situației din Republica Centrafricană, în ultima parte a tezei am încercat să reunim primele două părți și să formulăm o analiză a discursurilor actuale din țara de studiu. Urmând calea unei abordări realiste critice, dar și poststructuraliste, ne-am concentrat asupra a ceea ce numim războiul globalizat din Republica Centrafricană. Aceasta se referă la actorii interni și externi menționați anterior și la transformările acestora în timp, în conformitate cu schimbările globale care se resimt la toate nivelurile. Astfel, am arătat opozițiile discursive dintre guvern și poporul centrafrican. Un factor specific care interferează cu înțelegerea discursivă a unuia față de celălalt este rebeliunea. Multitudinea de grupuri de rebeli fragmentează și mai mult țara în regiuni etnice și o îneacă în violență. Am analizat, de asemenea, traficul ilicit de arme care are loc în rândul populației centrafricane.

Într-un astfel de context, am studiat deopotrivă discursul comunității internaționale, raportându-l la discursurile interne. Astfel, comunitatea internațională își asumă rolul de inițiator al bunei guvernări și implementează programe de dezvoltare - programul de ajustare structurală. Am analizat acest lucru în detaliu, arătând punerea sa în aplicare la toate nivelurile

de guvernare și, mai mult, limitarea puterii publice pe care o încurajează un astfel de program. Cu toate acestea, în ciuda monitorizării internaționale, programul nu și-a atins principalele obiective. Dimpotrivă, în timpul punerii în aplicare a programului, sărăcia și insecuritatea au crescut. Ulterior, am examinat și am luat în considerare criticile aduse programului de dezvoltare. Acest lucru a servit drept exemplu pentru a arăta cum, în ciuda eforturilor comunității internaționale de a schimba și de a ghida guvernul centrafrican, lipsește un element esențial în reconstrucția reală a Republicii Centrafricane: societatea civilă. Într-adevăr, societatea civilă este prezentă în discursul comunității internaționale. Cu toate acestea, bazându-ne pe explicațiile lui Mary Kaldor privind globalizarea și noul război al timpului nostru, am explicat felul în care comunitatea internațională subestimează încă rolul pe care societatea civilă îl poate juca în reconstrucția țării. Republica Centrafricană este divizată de un război globalizat. Actorii tradiționali ai războiului s-au schimbat, iar acum există implicații internaționale în orice război (prin finanțare, piața neagră, ONG-uri etc.). De asemenea, s-a schimbat și modul în care este purtat războiul, iar violența este îndreptată în principal împotriva civililor. Având în vedere acest lucru, este nevoie de un nou răspuns internațional și național față de răspunsurile și abordările clasice în astfel de situații.

Prin urmare, teza propune o analiză și înțelegere atât a situației actuale din Republica Centrafricană, prin studierea formelor de implicare a actorilor interni și externi, cât și a de a modului în care acțiunile lor sunt reflectate discursiv și ating convergențe discursive.